

Johdantoteos monitieteelliseen mieleen

Riitta Hari, Jaakko Järvinen, Johannes Lehtonen, Kirsti Lonka, Anssi Peräkylä, Ilkka Pyysiäinen, Stephan Salenius, Mikko Sams & Petri Ylikoski: *Ihmisen mieli*. Helsinki: Gaudeamus, 2015. 205 s. ISBN: 978-952-495-348-1.

Yhteiskuntatieteet joutuvat yleensä olettamaan, että ihmisellä on mieli, sillä puhe inhi-

millisestä elämästä ilman viittauksia mieleen olisi vaikeaa. Esimerkiksi sellaiset yhteiskuntatieteissä usein hyödynnetyt käsitteet kuten toiminta, tietoisuus ja uskominen edellyttävät jonkin sellaisen olemassaoloa, jota voi kutsua mieleksi. Sosiologinen tutkimus ei kuitenkaan nykyisellään täysin huomioi tätä edellytystä, vaan usein mieltä koskevat käsitteet esitellään ilman viittausta mieltä tutkiviin tieteisiin. Tapa on ongelmallinen, sillä se sisältää mahdollisuuden, että mieleen viitattaessa sosiologinen tutkimus perustuu virheellisiin käsityksiin, jotka eivät ole kummottavissa tai tarkennettavissa. Siksi kaikkien sosiologien tulisi tutustua ainakin joihinkin johdantoteoksiin ihmismielen tieteestä. Riitta Harin ym. kirjoittama teos *Ihmisen mieli* on hyvä ehdokas suomenkieliseksi johdannoksi aiheeseen.

Kirjan yhdeksän kirjoittajaa edustavat useita ihmistieteen aloja, kuten neurotiedettä, psykiatriaa, psykologiaa, sosiologiaa ja filosofiaa. Tästä tietovarannosta ponnistaen tekijöiden tavoitteena on teos, joka maldaltaisi raja-aitoja eri ihmisen mieltä käsittelevien tieteiden välillä (s. 8). Tehtävä on haasteellinen, sillä ihmistieteet ovat teoreettisesti ja metodologisesti varsin eriytyneitä ja usein keskenään ristiriitaisia. Kirjoittajat toteavatkin heti johdannossa,

etteivät aio määritellä mieltä tietyn teorian kautta, vaan väljästi: mieli on ”ryväs toimintoja: esimerkiksi ajattelua, havaintoja, päätöksentekoa, kokemuksia ja tunteita” (s. 8). Ratkaisu on ymmärrettävä, sillä se mahdollistaa sitoutumattomuudellaan kirjoittajien eksplisiittisen tavoitteen raja-aitojen madaltamisesta. Toisaalta teokselle voidaan asettaa ulkopuolelta toinenkin tavoite: antaako se eri ihmistieteiden tutkijoille apuvälineitä mieltä käsittelevien tutkimustulosten hyödyntämiseen omassa tutkimuksessa? Esimerkiksi sosiologi tarkastelee varmasti teosta siitä näkökulmasta, mitä hän voi oppia neuro- ja kognitiotieteistä niin, että hänen oma tutkimuksensa aidosti huomioi nämä opit.

Jotta kirja onnistuisi madaltamaan rajoja tieteenalojen välillä, sen tulee esitellä lukijalle ne asiat, joista mielen tutkimuksessa ollaan nykyään jotakuinkin yksimielisiä. Tässä teoksen kirjoittajat onnistuvat hyvin. Lukijalle tehdään ymmärrettäväksi, että ajattelun, mielen ja aivojen suhde toisiinsa ei ole yksiselitteinen, muttei myöskään ratkaisematon. Ilman aivoja ei ole mieltä, mutta mieli ei ”sijaitse” aivoissa eivätkä aivot yksinään riitä mielen perustaksi (s. 8–9). Ajattelu puolestaan ei ole kontemplaatiota tyhjässä mielen tilassa, vaan usein ”aistiärsykkeiden laukaisemaa

ja perustuu paljolti muistiin” (s. 28). Niinpä mieltä ei ensinnäkään tule ajatella kehosta ja aivoista erillisenä henkenä tai ympäristöstä riippumattomana ilmiönä. Toisaalta mielen tieteellinen selittäminen ei myöskään tarkoita reduktiota materiaalsiin mekanismeihin, vaan kysymys on, miten mielen ilmiöt ovat mahdollisia (s. 29–30).

Teos tavoittelee laajaa lukijakuntaa eri ihmistieteistä, mikä osaltaan selittää tekijöiden ratkaisun olla sitoutumatta tarkkoihin teoreettisiin määritelmiin. Toisaalta paikoitellen valinta johtaa ongelmiin, kun tiettyjen teemojen käsittely vaatisi tarkempaa ja teoreettisesti syvempää otetta. Teoksessa muun muassa viitataan mielen arkiteoriaan ja puhutaan intentionaalisuudesta (s. 19), mutta tätä mielenfilosofian kannalta keskeistä käsitettä ei määritellä tai problematisoida tarkemmin. Mielenfilosofiaan tutustumaton lukija saattaa mieltää intentionaalisuuden tavoitteellisuudeksi, vaikka käsite on huomattavasti monimutkaisempi ja liittyy ihmismielen kykyyn representoida maailman tilaa. Lisäksi termiä käyttäessään kirjoittajat tekevät hyvin keskeisen implisiittisen mielenfilosofisen oletuksen, mikä on ongelmallista, koska kaikissa mielenfilosofisissa paradigmoissa intentionaalisuutta ei pidetä tieteellisesti

oikeutettuna ja selitysten kannalta oleellisena oletuksena (ks. esim. Daniel Dennett 1987: *The Intentional Stance*, MIT Press). Vaikka teos pyrkii yleisyyteen ja yhtenäisyyteen, olisi suotavaa tutustuttaa lukija ainakin kaikista keskeisimpiin teoreettisiin erimielisyyksiin.

Teos koostuu varsinaisista luvuista, joita lisäksi tukevat näitä lyhemmät mutta yksityiskohtaisemmin teemaansa käsittelevät ”tietoiskut”, joita voi lukea myös erillään muusta tekstistä. Kirjoittajien ratkaisu jakaa osa tekstistä itsenäisesti luettavaan koosteisiin on oikea, sillä näin voidaan esittää mielenkiintoisia käsitteitä ja yksityiskohtaisempaa tutkimustietoa, jotka olisivat saattaneet tehdä varsinaisista luvuista paikoitellen vaivalloisia. Tietoiskut käsittelevät keskeisiä mieleen liittyviä ilmiöitä ja menetelmiä, kuten älykkyyttä, aivokuvantamista ja motivaatiota.

Kirjan luvut käsittelevät ihmisen mieltä usean eri tieteen näkökulmasta, mikä tukee kirjoittajien tavoitetta tieteen välisten rajojen madaltamisesta. Teoksen yhteenveto esittääkin, että eri mieltä tutkivien tieteen, kuten psykologian, aivotutkimuksen, yhteiskuntatieteiden, kielitieteiden ja filosofian, ”tulisi nivoutua toisiinsa ja muodostaa johdonmukainen ja mielekäs kuva mielestä” (s. 173). Luvut

eivät kuitenkaan muodosta täysin eheää kokonaisuutta eivätkä kaikki niistä hyödynnä ja tue toisiaan. Esimerkiksi luku ihmismielen kehityskaaresta on varsin erilainen verrattuna siihen, joka käsittelee tietoista ja tiedostamatonta. Jotkin luvut jäävät irrallisiksi: esimerkiksi mielenterveyttä käsittelevä luku on sinänsä hyvä lyhyt johdanto aiheeseen, mutta sen teemoja ei käsitellä tavalla, joka olisi laajalle ihmistieteelliselle, rajoja avaavalle projektille sopiva. Näiden kohdalla lukija toivoisi enemmän siltoja rakentavia viittauksia muihin, mieltä eri näkökulmista käsitteleviin lukuihin.

Mielen tieteellisiin tarkasteluihin perehtymättömälle sosiologille teos tarjoaa useita antoisia huomioita, jotka voivat innostaa soveltamaan esimerkiksi kognitiotieteen löydöksiä omassa tutkimuksessa. Esimerkiksi luku tiedostetusta ja tiedostamattomasta sisältää huomioita, jotka jokaisen sosiologin tulisi tuntea – käsittelee hän sosiologia klassikkojaan myöten ”sosiaalista” jonakin, josta emme ole täysin tietoisia, mutta joka vaikuttaa ajattelussamme ja toiminnassamme. Koska kognitiotiede on kehittänyt useita mielen tiedostamattomia prosesseja koskevia malleja, olisi ehdottoman tärkeää tutkia niiden roolia selitettäessä, kuinka esimerkiksi sosiaaliset tottumukset muodostuvat mielessä ja vaikuttavat

käyttäytymiseemme mielen mekanismien avulla. Havainnollistaakseen tiedostamatonta kirjoittajat esittävät analogian kirjoitetun tekstin lukemisen ja ihmisistä koostuvan organisaation välillä. Emme lukiessamme ole erityisen tietoisia lukemiseen liittyvistä prosesseista, kuten kirjainten tai sanojen tunnistamisesta, sillä ne tapahtuvat pitkälti automaattisesti. Vastaavasti organisaatioissa tietyt toiminnot on johtajan näkökulmasta automatisoitu, ja tehdessään organisaatiota koskevia päätöksiä hänellä ei välttämättä ole vääristymätöntä kuvaa organisaation toiminnasta sen kaikilla tasoilla (s. 117–121).

Teoksen analogiat eri inhimillisten tasojen, kuten kognitiivisten ja sosiaalisten prosessien välillä ovat havainnollistavia. Ne auttavat aiheeseen tutustuvaa sosiologia ymmärtämään, että eri tasoilla, joita käytetään ihmisen kuvaamiseen ja selittämiseen, on usein samankaltaisuuksia – vaikka tällaiset analogiat eivät yksin riitä, mikäli tavoitteena on esimerkiksi sosiologia, jossa ihmisen kognitiivinen luonne otetaan aidosti huomioon. *Ihmisen mieli* sopii kuitenkin aiheeseen johdattelevana monitieteellisenä teoksena sosiologille, joka on motivoitunut huomioimaan tutkimuksessaan ihmisen mieltä koskevat psykologiset, kognitiotieteelliset sekä neurotieteelliset teoriat, mene-

telmät ja käsitteet.

Jussi P. P. Jokinen